

Tusnády László

Létünk zenéje

1. Deres hajnalhasadás. Verbunkoszene! Benne van létünk: mélységes szakadékunk, fényre, szép hajnalra repesésünk. Benne sajog az őszi harmat utáni széttekintésünk a nagyvilágban, menekülésünk a Semmi szorítása elől, a Mindenség bátor akarása.

A Kárpátok bércein szilaj szél süvöltött. A Hortobágy délibábját a történelem elűzte, de maradt a nyelv, a zene és őseink virágdíszei ifjaink lelkében. Mi maradtunk. Létre virradtunk. Rajtunk múlik, hogy mit tudunk kezdeni kincseinkkel. Lélek-templomunk építéséhez fel tudjuk-e használni őket, vagy az egyre inkább természetlenné váló talajba szántjuk mindazt, ami erőt adhatna, mentőöv lehetne a jövőbe.

Kölcsey Ferenc a *Nemzeti hagyományokban* ősi gyökereink mellett foglalt állást: „*Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznyelvi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy pórdalainkra ily céllal vessünk tekintetet.*” Ő a magyarság-lét kontinentális alapzatához akart eljutni. Éveken át kísérletezett, kereste népdalaink titkát. Saját költői megvalósulásának a részvé akarta tenni. Tiszta és örök eszmeként állt előtte művelődésünk alappillére. Felsejlett előtte az a lényeg, amely igazi és nagy kiteljesedésében továbbvitte, emelte művelődésünket. Érezte a zivataros századok keservkövületét, hordalékát minden szellemi örökségünkön, de megérezte, hogy mi rejlik verbunkoszenénk mélyén. Különös örömmel és szeretettel fogadta Lavotta János zenéjét.

Népünk újjászületésének az eposza sejlik fel előttünk, ha **múltunk kútjába** tekintünk. Fanyar volt gyakran eleink emlékezése, ha ugyanezt cselekedték. Ám töretlen hittel haladtak a kijelölt úton. Lavotta János nem ismerhette Kölcsey fenti meghatározását, de hányatott élete során találkozott népünk lélekáradásával. Amikor a szigeti Zrínyi Miklósról akarta zenében elmondani azt, ami benne élt a nagy hős kapcsán, nem véletlenül írta le a „százados zene-töredékek” jelzős szerkezetet. A szí-

Johann Martin Stock
(1742, Nagyszeben – 1800, Nagyszeben):
Cigány cimbalmos és huszár, 1779–1780

geti vitézről megmaradt népi emlékekre gondolt: *„Szigetvár ostroma, eredeti magyar ábránd, a nép között forgott százados zene-töredékekből alkotta Lavota.”*

Dicsó kor és poézis karöltve találkozik a Parnasszuson. A dédunoka, költő, író és hadvezér leghitelesebb megörökítője volt a főséges eseménynek. Negyven évvel a mohácsi vész után, egy romjaiban heverő, maradékaiban is omlatag ország fia, hős vezére – társaival együtt mutatta meg a világnak a *„gloria victis – dicsőség a legyőzötteknek”* nagyszerű példáját, tényét.

Lavotta János halálának kétszázadik, a költő, író és hadvezér születésének a négy századik évfordulóján jó találkozni azzal a világgal, amely nemzeti létünk igazi és szilárd alapja.

2. „Ihol a veszedelem”. *„Ihol az emésztő tűz”* – írta le a csáktornyai Zrínyi Miklós. Pedig a veszedelem már itt volt – az ő születése előtt kilencvennégy évvel érkezett meg. A félelemmel együtt beköltözött a Kárpát-medencébe. Sokan már annyira hozzászoktak, hogy nem érezték szívet dermesztő erejét. Már nem fogták fel a lényegét. Történetesen azt, hogy sorvadás, pusztulás vár ránk. A költő, író és hadvezér érezte azt, hogy fokozatosan, lassan-lassan kiszivattyúzzák a levegőt hazánkból. Pedig ennek szörnyű és apokaliptikus beteljesedése a születése után „csak” háromszáz évvel később következett be.

A nagy szellemiségek mint kozmikus hírnökök jelzik a vészt. A régi hiedelmek alapján az égjel-üstökösök járványok, háborúk közeledésére figyelmeztetnek.

A csáktornyai Zrínyi Miklós adott helyzetéből következett, hogy életvitele, gondolkodása alapján még a reneszánszban élt, de a barokk legnagyobb magyar költője lett. Hagyatéka ihlette Lavotta Jánost, arra támaszkodott, és nagyszabású zeneművet tervezett a költő dédapjáról, ugyanarról a Zrínyi Miklósról, aki a *Szigeti veszedelemnek* a hőse.

Egy tervről, megálmodott, de létre nem hozott alkotásról szabad-e, érdekes-e beszélünk, írunk? Szerintem, ebben az esetben igen, mert közelebb kerülünk verbunkoszenénk fő titkához.

3. Nagyságunk „híre csak mese talán”? Petőfi Sándor *A hazáról* című versének a csúcspontján találkozunk a közös emlékezet legriasztóbb állapotával: egész dicsó és szép történelmünk mese talán. Létünk mélypontjáról patakznak elő ezek a szavak. A régi nagyságot a harcok egyre inkább az idő homályába száműzték. Petőfi korában már az életünkért, létünkért kellett küzdenünk.

Történelmünk tényei, hagyományaink sugarai éltek tovább a csáktornyai Zrínyi Miklósban. Ezek tündököltek fel II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában, de a veszteségek súlya alatt görnyedők, messze elfutók csizmájának a nyomát hóval fedte be a tél. *„Csönd és hó és halál”* hullott a jóval későbbi nagy életreményünkre is, de akkor már Berlioz, két évvel a nagy esemény előtt megélte azt, hogy a *„Rákóczi-induló”*-jának az előadása közben a magyar hazafiak tekintete szinte égette, sütötte a tarkóját. Múltunkból született létazonosító zenénk ekkor már a legnagyobb zeneszerzők alkotásainak központi helyein is felcsendült. Azt bizonyította, hogy van emberi méltóságunk, élünk, létezőnk, élni akarunk. Történelmünk nagy pillanatait nem dermedtek a mesék világába.

4. Hiány és megvalósulás. Hiányunk oly nagy volt, hogy belőle a természeti törvények szintjén kristályosodott ki a megvalósulás. A verbunkoszenére várt az a szerep, „feladat”, hogy töltsen be azt a küldetést, amelyet megcsonkított létünk gyógyítása terén elengedhetetlennek tartott a magyarság. Ugyanakkor túl szűk volt az a folyosó, amelyen át kellett haladni, mert épp a nemzeti hagyományok nem úgy ragyogtak fel benne, mint ahogyan azt az igazi folytonosság alapján remélni lehetett volna.

Létünk állapotegyenletét szakadásos függvény fejezi ki. Ez pedig a művelődés terén fülünkbe zúgja a hiányt. Ezt érezték azok, akik tagadták a verbunkoszene értékeit. A maguk szempontjából igazuk volt, az viszont tény, hogy a világ nagy zenészei már hozzászórtak egy bizonyos magyar zenéhez. Könnyen rámondhatjuk azt, hogy nem az igazi, mint ahogy Dante purgatóriumi fénye sem a mennyei ragyogás, de ne felejtjük el, hogy az egyik nincs a másik nélkül.

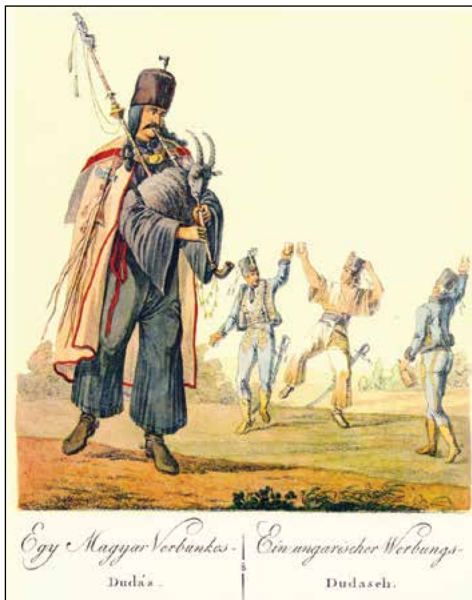
Feszülhetett ellentét a verbunkoszene és a teljesen új, az ősi gyökerekre épített, sodró erejű, nagy kiteljesedésünket szavatólító huszadik századi zenénk létrehozói, rajongói között. Ám az idő nyugalma, megértés harmatoz az ellentétekre, és ma már nyugodtan mondhatjuk, hogy mind a kettő hozzánk tartozik. Mindkettő a miénk. Szerintem a verbunkoszene készítette elő az idegen előadóművészeket, zenerajongókat arra, hogy a magyar lélek titkaihoz eljussanak, és megértsék, megszeressék azt a zenét, amely múltunk legmélyebben lévő kincseit őrzi.

Hogyan történhetett mindez? Az ellentétek ennyire kiegészíthetik egymást? Igen! Ez a természetes. Az ellentétekkel csak akkor van baj, ha a teljes tagadásra, a haragra, gyűlöletre épülnek, és nem a megértésre. Ha a szív hangjai elnémulnak. Ott viszont nincs igazi zene.

A többi egyéni ízlés dolga. Arról pedig már a régi latinok elmondták, hogy nem lehet róla vitatkozni. Ha mindez így van, akkor bizvást mondhatjuk, hogy a verbunkoszene nem letérés volt a helyes, az igaz útról, hanem segítség abban, hogy célba érijünk, és nagy, értékes alkotásokban testet öltson általa őseink számtalan reménye, vágya, bánata és boldogsága. Nagy kor tanúja volt, egyedüli kiteljesedése.

5. Zrínyi Miklós és a zene. Egy költő zenei kapcsolatairól lehet úgy beszélni, hogy a nyelvében lévő zeneiséget vizsgáljuk meg. Témánk kapcsán ez most szétfeszítené a kereteket. Ezért csak vázlatosan említem meg, hogy verselését némileg „hibásnak” tekintették, mert a felező tizenkettesek hatos-hatos szótageloszlása elég gyakran nincs meg, eltér a szabályos alaktól. Vargyas Lajos bizonyította, hogy ez a ritmus mégis tökéletes, mert nem egy szigorú képletet követ. Annál ugyanis több. A középkori tagláló vers legnagyobb kiteljesedése költőnk verselése.

Zrínyi szavainak magyaros ereje, szépsége Kazinczy Ferencet is lenyűgözte. A széphalmi mester a nyelvi szegénységünket itt nem panaszolja, mert azt megtette már maga a költő: körülményeink ellenére született meg a remek. Ez volt a fontos. Zrínyi ezt többféleképpen érte el. Rendkívüli zenei érzéket árul el a nyelve. Más oka is volt rá, de külön szerencse, hogy legnagyobb költői példaképe Torquato Tasso volt, a legzeneibb olasz költő.

Bikkessy Heinbucher József (1767, Pozsony – 1833, Grác) képei a szerző *Magyar és Horváth országi Leg nevezetesebb Nemzeti Öltözetek* című albumából (Bécs, 1816)

A költő, író és hadvezér Zrínyi Miklós a verbunkoszenénk megszületése, létre zendülése előtt száz évvel élt. Személyéhez, világához illett az a nemes szándék, amely Lavotta Jánosban lobogott, mert egy nagy és példát mutató hős kellett abban a tehetetlen korban, amelyben a szellem pislá világa is nehezen tudott felderengeni.

Zeneszerzőnk verbunkoszenéjében jelen van a nagy tett hősiesség kívánása. Ötvenhat évet élt, Zrínyi negyvennégyet. Kettejük száz éve különös tűnődésre ébreszti az embert. Leginkább most, a nehezen körvonalazható vész-járvány idején, 2020. május elsején, Zrínyi születésének a négyszázadik évfordulóján.

Mintha a koronavírus nem csupán egy szörnyű, apokaliptikus jelenség volna, hanem még az ünnepünket is „irigyelné” tőlünk. Évfordulók seregszemlét hozza ez az év. A legnagyobbak mindig velünk vannak, de az évfordulós rendezvények épp ezt a boldog jelenlétet igyekeznek megemlíteni. József Attila szerint „a nemzet közös ihlet”. Nagyjainkra most csak egymástól elzártan tudunk emlékezni, vagy halasztani kell az ünnepségeket. Augusztus 11-én lesz kétszáz éve annak, hogy Lavotta János meghalt. A verbunkoszene utolsó nagy alakja, Mosonyi Mihály százötven évvel ezelőtt hunyt el.

Százévnői visszafutásunk az időben Trianon lidércét idézi. Tiszta hittel idézzük: „*Hic vobis vel vincendum, vel moriendum est*” („Itt nektek vagy győznetek, vagy meghalnotok kell!”) – írta Zrínyi Miklós *Az török áfium ellen való orvosságban*. A régi nemzet nagy része elsüllyedt katedrálisként őrzött sok-sok emléket, élet-magvak voltak ott is, a gyászlepel alatt is. „*Tavaszi szél vizet áraszt*” – hirdeti egyik népdalunk.

Mire ez a lelki drágakő előkerült, már harmad százada csörgedezett az áldott, ősi dal – kutatóink, zeneszerzőink munkája nyomán – a tiszta forrásból.

Vikár Béla, Kodály Zoltán, Bartók Béla és követőik az életünket szolgáló hagyományunk legnagyobb kincseit találták meg.

Mire a tavaszi szél teljes pompájukban fakasztotta fel szellemi virágainkat, létünk zenéje magasabb szinten találta meg korábban alig remélt kiteljesedését. Hubay Jenő a régi világot képviselte. Bartók Béla az újat. Különös, egyedüli pillanat volt az, amikor pályájuk találkozott, és Bartók örömét fejezte ki Hubay alkotása kapcsán. Ebben a művében Lavotta János világot idézi fel Hubay: előtte tiszteleg.

A zene győzedelmesen őrzi a lélek szabadságát, a mikro- és a makrovilág megközelítésének a jogát, lehetőségét. Nem véletlen, hogy legnagyobb barokk költőnk, Zrínyi Miklós szellemisége túlmutat, túljutott a korok időhatárain. A fentebb idézett latin mondat Szózatunk alap gondolatának az előképe. Járdányi Pál 1952-ben írta *Vörösmarty-szimfóniáját*, és mélységesen kötődik a mi ötvenhatunkhoz. Kodály Zoltán 1954-ben alkotta meg *Zrínyi-szózatát*.

Miért van Zrínyi jelen nagy alkotóink világában? Két birodalom fenyegette elnyeléssel hazánkat. Zrínyi Miklós dédapjának a vértanúsága alapján tudta, hogy a haza, egy népnek a szeretet tanítása alapján meglévő, létező közössége több, magasabb minőség minden nagyhatalmi tébolynál. Kötelessége tehát ezt szolgálni. Megtette, amit a haza megkövetelt. Nagyságunkat akarta megszerezni, visszakaparintani a mostoha sorsból. Ez nem sikerült, de példát adott az emberi teljességre. Bizonyította azt, hogy számunkra csak így adatik meg a lét, az élet, mert különben elveszik tőlünk. Igazi és eredeti művészetünk ezt szolgálja.

6. A megtisztulás. A megtisztulás alapkérdése az emberiségnek. Ezt kell benne látnunk. Ez az állandó. Ezt a kérdést felfogások, gondolkodások, hitek más- és másképpen közelítették meg. A legjellemzőbb a régi görögök és a kereszténység szemlélete. Ebben fontos szerepe van a bűn és bűnhődés megítélésének: jog szerinti következményének. A görögök véleménye, látása szerint Oidipusz azért is bűnhődik, amit nem tudatosan, nem előre megfontolt szándékkal követett el. A keresztény erkölcs számára a szándékosság nagyon lényeges tényező. Az így elkövetett vétek miatt kell bűnhődni. Mind a két felfogás szerint a megtisztulás lehetősége és az elkövetett bűn nagysága kapcsolatban van egymással. A kereszténység számára nagyon lényeges az isteni irgalom, kegyelem.

A tisztulás a lélek örök igénye. Kazinczy Ferenc létünk sorsdöntő pillanatát ragadta meg. Verset írt róla: *Tisztulás ünnepe az Ungnál 886-ik esztendőben*. Ezt Mosonyi Mihály zenéje zengte tovább. Miért kellett a magyarságnak megtisztulnia az Ungnál? Kazinczy Ferenc jól tudta azt, hogy erre se a görög, se a keresztény felfogás nem ad magyarázatot. A széphalmi mester könyvei között voltak olyanok, amelyek kora tudományos szintjén igyekeztek tisztázni múltunk titkait. Nem ezeket a rejtelmeket akarta bogozgatni, hanem költőként az érzésére, a szívére hallgatott. Tisztában volt azzal, hogy hazánk sorsdöntő pillanatáról ad hírt. Mindaz, ami a tudós szeme előtt még rejtély, a művész előtt megnyílik, feltárul a maga bizonyosságával.

Kazinczy verse méltán ihlette zenére Mosonyi Mihályt. Fontos pillanatunkban, Kazinczy követőjeként örök törvényként látta meg azt, hogy a bennünk lévő görcsöket kell feloldani: tudjunk élni az új körülmények közepette, de ne adjuk fel emberi méltóságunkat. A jelen- és jövőbeli létünk érdekében kell megtisztulnunk. Meg kell szabadulnunk az ellene feszülő erőtől. Mosonyi Mihály

hitvallása is benne van ebben a zenében. Művészi új világa a magyar lélek tiszta áradásában van. Nem véletlenül remélte azt Richard Wagner, hogy Mosonyi teremti meg az új magyar műzenét.

7. Az óriások kitekintenek az időből. Verbunkoszenénk életerejét igazolja az a tény, hogy a magyarságlét, a történelmi helyzet oly sok igényének tudott megfelelni, és sok-sok remekmű patináján ott van. Szinte védjegy. Ám „*hajt az idő [...] eljár*”, és egyszer csak kiderült, hogy van eredetibb zenénk. Az ősi dalok, a hajdani motívumok nem égtek el az idő vészterhes szelében. Van, ami megmaradt, és ez győztesen szép, eredeti csoda.

Hazaszeretetünk, megmaradásunk lelki tápjait az újabb kor nagy vívmányai, remekei árnyalhatják, de ellenük nem fordulhatnak. Az viszont tény, hogy az alkotók, a megszületett művek és a befogadás – a befogadók – a tér és az idő koordináta-rendszerében léteznek. Itt tevékenykednek, teljesítik küldetésüket. Innen tekintenek fel a végtelen csillagokra.

Liszt Ferenc is így élt. A velencei árvíz ébresztette fel magyar azonosságtudatát, és ez így lesz már az idők végezetéig. Magyar volt! Ezt Bartók Béla szögezte le végleg, többek között az azonosságtudat alapján. Az elvitatók emberi jogot sértenek meg. Mindez igaz, de épp a magyarságtudat miatt éri utol Lisztet a kettős mérce. Ha magyar volt, akkor miért nem a teljesen eredeti magyar zenét teremtette meg? Ebben az esetben is elég volt neki a Purgatórium? Elég! Nagyon is elég, mert a *Magnificat*-ban is el lehet mondani a legnagyobb boldogságot.

Ahogy a *Dante-szimfónia* Wagner kérésére „csonkult”, de nyert is jó sokat, ugyanúgy a tér és idő hatalma nem tette lehetővé Lisztnek, hogy kilépjön a saját létkeretei közül. Lavotta és Mosonyi zenéje is megdobogtatta a szívét, mert tudta róla, hogy értékes és magyar. Más magyar zenei szemléletet „követelni” tőle ugyanúgy nem lehet, mint ahogy azt sem lehet számonkérni tőle, hogy miért nem utazott repülőgépen Velencéből Pestre, mondjuk az árvíz idején, 1838-ban. Egy-egy lángész megelőzheti korát, de az is csoda, hogy bizonyos téren képes erre. Ha mindenben ezt tehetné, akkor nem ember lenne.

Ez az igény állt a legtávolabb Liszt Ferencről. Voltak, akik ezt képzelték magukról, és tőlük védett a lelkünket erősítő, létünket kifejező zene. Amikor a hivatalos Magyarország Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapját ünnepelte, Járdányi Pál megírta „*Vörösmarty-szimfóniá*”-ját. Ennek az első tétele: „*Hazának rendületlenül*”. Nagy költőnk egyéni leleménye, alkotása a „rendületlen” szó. Második himnuszunk szellemi fényében ott tündökölt a gondolat: „*Itt élned s meghalnod kell*”. Zrínyi Miklós világa jelenik meg előttünk, ha ezen tündökölnék. Évszázadok, évezredek cédrusmagánya van népünk szívdobbanásában. Így zarándokolunk Csontváry Kosztka Tivadarral Szigetvárra. Látjuk az eposzi hőst, történelmi személyt, a költőt, író és hadvezér dédapját, katonáival együtt. Körülörvényli őket a több földrészről gyűlt tébolyult rajongás.

Járdányi Pál művét ötvenhat előszele hatja át. Lemezfelvétele kötődik az időtlenné vált nagy ünnepünk hajdani és egyszeri e világi idejéhez. Zrínyi és Vörösmarty kitekint az időből, és örökre azt bizonyítja, hogy „*Non omnis moriar*” (nem hal meg minden). Ez nem csupán a költői, művészi lét nagy bizonyossága, hanem egy nép, egy nemzet megmaradásának is a reménye. A tiszta értékek harcosait nem lehet zsarnoki fegyverekkel eltiporni.

Ők a bukásban is győznek. „Gloria victis” – zengi a mártírok kórusa. Verbunkoszenét hallunk. Honnan árad? A halottban elégett idővel együtt hamvadt el Lavotta műveinek egy része is. Álmai torzók maradtak. Szent szándéka visszhangzik szívünkben.

8. Bartók Béla – Vallomás. *„Bartók Béla művészete oly egyedüli csillagsugárzás, napfényvarázs, hogy aki bűvöletébe kerül, valóban más ember lesz, másképp látja a világot.*

Így jártam én is, de arra sohasem gondoltam, hogy egyszer erről beszámolok. A napot tiszteljük, de mily dőre dolog azt feltételezni, hogy a füvektől, a fáktól, a virágoktól a nap is kap valamit. Örökké ad, de nincs szüksége viszont-adományra.

Nehéz beszélnem Bartókról, mert tüze, varázsa az évek során terebélyesedik bennem, ez így lesz életem végéig.

Sokan tudják Gabriele D’Annunzióról, hogy nagyon büszke ember volt, mégis mikor 1921-ben felkérték, hogy emlékezzen meg Dantéről, a nagy költő halálának hatszázadik évfordulóján, a különben gőgös ember csak annyit mondott: »Én nem vagyok arra méltó.« Igaza volt, mégis szólni kell Dantéről és Bartókról is. A virág is a nap felé fordul, a madár is elzengi hálaénekét.”

A Miskolcon megjelenő Napjaink című folyóiratban vallottam így erről 1981 augusztusában, Bartók születésének a centenáriumi évében. Halálának a hetvenötödik évfordulóján ugyanezt tudom megismételni.

Mindegyik nagy művész fényjelenség. Mindegyik a korából nő ki. Világlátása alapján kötődik valahová, vagy örök titokfejtő, mint Bartók volt. Ezért figyelemzetett Kodály Zoltán: nem szabad a Geyer Stefinek írt levélből életfogytiglan tartó végleges döntésre gondolni. Nagy út vezetett innen a *III. zongoraverseny* „Adagio religioso” megjelölésű második tételéig.

Fény és sötétség! Dantei képek. Mi van bennük, és mi van rajtuk túl? A nagy művészek minden időből óriásokként tekintenek ki. Nagyságukat képtelenség meghatározni, de érezni lehet. Általuk úgy tárulnak elénk a lét nagy jelenségei, öröknek tetsző pillanatai, mintha most találkoznánk velük először. Az élet, a halál, az öröm és a bánat, a szeretet és a gyűlölet más fényt kap, más színezetet, más árnyalatot.

Bartók a népzeneben jelen lévő látást, szemléletet teljesen magáévá tette, azonosult vele, önkifejezésének az alapja volt. Tiltakozott a „folklorista” minősítés ellen, mert az ősi gyökér saját létalapja volt, és nem valamilyen divatos viselet.

Iszonyú próbatét volt a számára az első világháború. A történelmi tébolyt járvány követte. A rombolás démonai hálót dobtak a Kárpát-medencére. Bartók Béla fő kutatási területén csak úgy tudott volna tevékenykedni – népdalokat gyűjteni –, hogy folyton-folyvást vízumért kellett volna folyamodnia. Ezért 1918-ban lemondott erről a nagyon fontos munkájáról.

Tízennyolc évvel később mégis elment Törökországba népzene gyűjtő útra. Erről a leglényegesebbeket ő maga rögzítette. Sokoldalúságát az is jellemzi, hogy hirtelenében mindent meg akart tudni. Nem volt elég a zene: az egyszerű nép minden megnyilatkozása iránt érdeklődött. Figyelte a lovak szerszámait, a szekereket, tanulmányozta és olykor lerajzolta a népi díszítő motívumokat. A népi élet teljességére volt kíváncsi. Törökül is tanult.

9. Bartók Béla – A rend felé vezető út. Bartók Béla azon haladt. Kodály Zoltánnal együtt páros csillagok voltak. Általuk megújult a magyar zene, de épp Kodály Zoltán hívta fel a figyelmet arra, hogy az elvi egyezés mellett látni kell azt, hogy zenéjük eltér: más és más.

A csillagok sem azért ragyognak egymás közelében, mert túlságosan hasonlók, hanem azért, mert a mindenség rendje szerint ott a helyük. Nem a túlzott hasonlóság, szinte azonosság kapcsolja össze őket, hanem az a fény, amely belőlük árad, amely beragyogja a mindenséget.

A rend felé vezető út örökös küzdelem. Egy-egy kor meghatározó tudósai, művészei gyakran gondolják úgy: annyi újat hoztak magukkal, hogy az utánuk jövőknek egyre inkább fogyatkozó részfeladatok maradtak csupán. Az ifjak viszont lángeszükkel, Bolyai János hitével lépnek a világba, és megvan az esélyük arra, hogy hosszú idő után lesz olyan közülük, aki majd elmondhatja: „A semmiből alkottam új világot.”

Bartók a legmélyebb gyökerekig ásott le. Amit meglátott, részeire szedte, végtelenbe áradó érzéseivel, lángelméjével rendezte a maga új kozmoszát. Mindent úgy tár elénk, hogy művei befogadásával, Ádám szemével tudunk rácsodálkozni a világra, úgy, ahogyan ő széttekintett létre ébredésének hajnalán.

Szentül hitt a nagy összegezésben. Viszont jól tudta azt, hogy a rohanó világ sokakat gátol az elmélyülésben. Zenéjének spirális szerkezete olyan örvénylést indít el bennünk, hogy a lelket megragadja. Nem merülhet bele az ember a „háttérzene” simogató világába. Az új világ új dimenziója oly erős, annyira lenyűgöző, hogy míg befogadjuk, uralja időérzékelésünket. Nem lényeges a számunkra, hogy az a spirál merre száguldhat minket: a mikro- és a makrokozmosz végtelene találkozik.

A sötétben is azt láttuk meg, idéztük fel, amit nappal rögzítettünk. Kiderült, hogy a világmindenség nagyobbik része olyan természetű, hogy nem világítja meg számunkra látható fény. Olyan jelek érkeznek onnan, amelyeket műszereink tudnak felfogni. A lélek új mérnöke immáron azt is feltárja, amit a korábbi, eddig látható fény nem tudott megmutatni. Bartók Béla tudományos munkáiban addig ment el, ameddig az ész elveivel el lehetett jutni. Műveinek matematikai rendjéből, ihletésének sugallatos erejéből azt is megérezheti az ember, amit ő is csak sejtésnek tekintett. A képzelete nem ismert határokat.

Hetvenöt évvel ezelőtt különös hangok szálltak fel Bartók lelkéből. A *III. zongoraversenyt* írta. Feleségétől búcsúzott. A II. tételmegjelölés mellett meglepő szószerkezet van: *„Adagio religioso”*. A „vallásos” szó először fordul elő Bartók ilyen jellegű zenei bejegyzésében. Beethovent is felidézi, de tény az, hogy a „Genezis” zenéjét megírta volna, ha betegsége nem akadályozza meg ebben.

Elég-e az, amit a hit kinyilatkoztatásai elénk tárnak? Szent Tamás apostol a társainak sem hitt. Lehet, hogy azok nem meggyőzően tárták elé hitünk legnagyobb titkát? Kilencszáz évvel ezelőtt Omár Khájjám jelt várt: *„Csak villanna, s jelt, bármily picike, / csak adna jelt a Sivatag Vize, / hogy éledjen az ájulós Utas, / ahogy éled a Rét típort Füve!”* (Szabó Lőrinc fordítása). Kapott-e jelt Bartók? Megszólalnak a madarak. Énekük zengi, hogy beszéljen, ő valljon, ő a mindenségről. Öröm tölti el a lelkét. Scherzo! A hangok ujjongva köszöntik az életet. Boldogan szállnak fel a magasba...

Ennyi, ennyi lenne, csak ennyi? Ó mennyivel több maga a zene, maga az Ember, aki azt létrehozta!

Vannak, akiknek vesszőparipája az, hogy egy-egy nagy művész ítéletét megfellebbezhetetlennek tartják. Goethe nem szerette Dantét, Voltaire utálta. Goethe megtért hozzá. A *Faust* második részéhez kellett az ihletése. Voltaire csak a maga, sajátos fanatizmusát igazolta ezzel is. Ha egy nagy művész nagy értéket utasít el, azt nem „bírósgái” szinten teszi – nem a kritikusok királyságának végső döntéseként. Ezt nem a híres „paradigma-váltókezelők” lendületével cselekszi. Bár az igazi művésznek ez sem számít, mert van Örök Fellebbviteli Bíróság.

Agónia – riasztó szó! „Sarok” jelentése is van. Sarok – létünk három jelentős átmenete között az az utolsó – iszonyú, borzalmas. Bartók betegségének a velejárója volt, hogy erről a végzetes, megrázó és végső átmenetről a zene nyelvén vallhatott. Erről is hírt adott a *III. zongoraversenyben*, mégpedig a hitvesi szerelem és a másokhoz fűződő szeretet jegyében.

Szomorúan hirdette, hogy tele bőrrönddel megy el. Mi volt abban? Ez a kozmosz egyik döbbenetes titka marad. Nem tolakodás, nem a rejtelmek hamis bogozgatása, ha azt a meggyőződésemet árulom el, hogy abban a bőrröndben helye volt a verbunkoszenének.

Harminckilenc évvel ezelőtt Bartók Béla születésének a centenáriumát ünnepeltük. Most halálának a háromnegyed évszázados évfordulója készíti szóra az embert. Jeles napoktól függetlenül is élte a művészet az ember lelkét, ám a térnek és időnek erővonalai vannak. Ünnepre figyelmeztetnek. Mélyebb átélésre. „*Logorare la vita*” (elkoptatni az életet) – így hangzik egy olasz fordulat, és arra figyelmeztet, mint valami puszta harangszó, hogy ne ilyen legyen az életünk. Ezt a figyelmeztetést hallom a tiszta forrásból fakadó zenében. Tudom, hogy fennáll a kopás veszélye, de a forrásból a szarvasok is felfrissülnek. Új erőre lelnek.

Lotz Károly: Csárdás. Színezett litográfia Andrassy Manó
Hazai vadászatok és sport Magyarországon című könyvéből (1857)